

ὡσεὶ καταβεβιασμένος ἀπὸ τῆς κοινῆς καταστάσεως τοῦ λογικοῦ πλάσματος, δὲν ἔχει τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀδειαν νὰ κρίνῃ περὶ τοῦ δικαίου του καὶ νὰ τὸ ὑποστηρίξῃ ὡς ἐκ τούτου δὲ εἶνε ἐκτεθειμένος εἰς πᾶσαν ἀθλιότητα, ἣν δύναται τις ν' ἀναμένῃ παρ' ἀνθρώπου, ὅστις ὢν ἐν φυσικῇ καταστάσει, ἐν ἣ πιστεύει ὅτι εἶνε τὸ πᾶν εἰς αὐτὸν ἐπιτετραμμένον, καὶ ἐν ἣ οὐδὲν δύναται ν' ἀντιταχθῇ κατ' αὐτοῦ, εἶνε ἔτι μᾶλλον διεφθαρμένος ὑπὸ τῆς κολακείας».¹

Τὸ πολιτικὸν σύστημα τοῦ Λώκιου εἶνε ἡ θεωρία τῆς δευτέρας ἀγγλικῆς ἐπανκστάσεως, ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος, ἐπιτευχθέντος διὰ μακρῶν θυσιῶν καὶ ἀγώνων, καὶ τὸ ὅποιον, ὡς ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ, ἐγένετο ἐν τῶν καλλίστων προϊόντων τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ. Ἡ διέκρισις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἰς νομοθετικὴν καὶ ἐκτελεστικὴν, συμπληρωθεῖσα βραδύτερον καὶ διατυπωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Μοντεσκιου, ἀνέπτυξε νέους πολιτικούς ὀρίζοντας, καὶ ἐνέχυσε ζωὴν εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον τῆς νεωτέρας Εὐρώπης, καταστᾶσα εἰς τῶν προμαχῶνων κατὰ τοῦ νεωτέρου ἀπολυτισμοῦ. Ὁ Ἄγγλος πολιτειολόγος, διὰ τῆς καθαρᾶς αὐτοῦ λογικῆς, δεύτερος μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἀποδείξας, ὅτι φυσικὴ κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ἡ κοινωνικὴ, ἀλλ' ἀνώτερος ἐκείνου, καθὼ στιγματίσας τὴν δουλείαν, θεμελιώσας τὴν ἰδιοκτησίαν ἐπὶ τῆς ἐργασίας, τῆς ἐκδηλώσεως ταύτης τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος καὶ ἐνεργείας, ἀναγκαίως ὑπῆρξεν εἰς τῶν μᾶλλον ἐπιδρασάντων ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς νεωτέρας πολιτικῆς ἐπιστήμης. Ὁ Λώκιος, ἀναλαβὼν νὰ συγγράψῃ νόμους διὰ τὴν ἀμερικανικὴν πολιτείαν Καρολίνας, ἀπέτυχεν ὡς πρακτικὸς νομοθέτης, ἀλλ' ὡς θεωρητικὸς νομοθέτης ἔμελλε νὰ ἐξασκήσῃ μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν μετ' αὐτὸν, προφανῆ καταλιπὼν ἕλην ἐπὶ δύο τῶν πρωτίστων ἔργων τῆς νεωτέρας πολιτικῆς ἐπιστήμης, τοῦ Πνεύματος τῶν Νόμων καὶ τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΣ ΣΠΙΝΟΖΑΣ.

Δὲν ἀνήκει ἐνταῦθα ἡ ἐν γένει ἐκτίμησις τοῦ πνεύματος τοῦ Σπινόζα. Ἐκεῖνος, τὸν ὅποιον ὁ Ἑγελος ἀπεκάλεσε ἀπρώτιστον σημεῖον τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας», εἶνε ἐπίσης μία τῶν κορυφῶν τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης. Ἄν ὁ Ἄγγλος Λώκιος ἀπετύπωσεν ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ θεωρίᾳ τὸ ἀγγλικὸν πολίτευμα, ὁ Ὁλλανδὸς Ἰουδαῖος Σπινόζας ἀνέγραψεν ἐν ταῖς πολιτικαῖς αὐτοῦ θεωρίαις τὰς ἀρχὰς τῆς θετῆς πατρίδος του Ὁλλανδίας.

1) Ch. X.

λαυδίας, ἀλλ' ἐν τούτοις ὡς κοσμοπολιτικὸς Ἰουδαῖος καὶ πανθειστικὸς φιλόσοφος ἐπέθηκεν εἰς τὴν θεωρίαν ταύτην τὴν σφραγίδα γενικωτέρου καὶ εὐρυτέρου πνεύματος. Οὕτως ἡ πολιτικὴ θεωρία τοῦ Σπινόζα, εἰ καὶ προδίδουσα ἐκ πρώτης ἀντιλήψεως τὴν ἐπίδρασιν τῆς χώρας ἐκείνης, ἣτις ἐπὶ ὀλόκληρον αἰῶνα ὑπῆρξεν ἡ πατρὶς τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς πολιτικῆς αὐτονομίας, τὸ ἄσυλον τῆς καταδιωκομένης σκέψεως, καὶ ἣτις ἐν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ ἀνέδειξεν ἕνα τῶν μεγίστων προδρόμων καὶ ὑπερμάχων τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, τὸν Οὐγωνα Γρότιον, ἐν τούτοις, συμφώνως πρὸς τὴν καταγωγήν τοῦ φιλοσόφου, τὸ πνεῦμα τοῦ Ἰουδαίου διαφαίνεται διὰ τῶν πλείστων σελίδων τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ θεωριῶν. Καθὼς ὁ ἄνθρωπος, ὡς πνευματικὸν ὄν, ἀπορροφᾶται ἐν τῇ μεγάλῃ ιδέᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου παντός, οὕτως ὁ ἄνθρωπος, ὡς πολιτικὸν ὄν, ὡς μέλος συντεταγμένης πολιτείας, ἀπορροφᾶται ἐν τῇ εὐρείᾳ ιδέᾳ τῆς ἀπολύτου πολιτείας. Ἐν καὶ πᾶν ἐν τῇ πολιτικῇ, ὅπως καὶ ἐν τῇ μεταφυσικῇ, καὶ ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ἐγκαινῶνται ἅπαντα τὰ προτερήματα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀτοπήματα τῆς πολιτικῆς τοῦ Σπινόζα θεωρίας.

Ὅπως οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ πολιτειολόγοι, παρκδέχεται καὶ ὁ Σπινόζας ἀρχέτυπὸν τινὰ τοῦ ἀνθρώπου κατὰστασιν, ἀφ' ἧς τείνει νὰ ἐξέλθῃ οὗτος πρὸς κοινωνικὸν βίον· ἀλλ' ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ οὔτε ἀγαθόν, οὔτε κακόν, οὔτε δίκαιον, οὔτε ἀδίκον ὑφίσταται· οὔτε ἀπολύτως ἀγαθὸς εἶνε ὁ ἄνθρωπος, ὡς φρονεῖ ὁ Ρουσσώ, οὔτε κακός, ὡς διτύχουρίζεται ὁ Κόβθης. Ἐν τῇ φυσικῇ καταστάσει οὐδεμία ὑφίσταται ἀνεγνωρισμένη ἀρχή, διότι ἕκαστος μόνον περὶ τοῦ συμφέροντός του φροντίζει, ὑπ' οὐδενός δὲ κωλύεται νόμου νὰ ὑπακούσῃ εἰς ἄλλον τινὰ ἢ εἰς ἑαυτόν. Ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ ἐπίσης οὐδὲν ἀμάρτημα δύναται νὰ νοηθῇ, ὅπως ἐν τῇ πολιτικῇ καταστάσει, ἐνθα κατὰ καθολικὴν ὁμοφωνίαν ἀπορρασίζεται τί τὸ ἀγαθόν καὶ τί τὸ κακόν, ἕκαστος δὲ ὀφείλει νὰ ὑπακούῃ εἰς τὴν πολιτείαν.

Ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ λοιπὸν ἀναπτύσσεται κατὰ πρῶτον ἡ ιδέα τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, τοῦθ' ὅ, περ δὲν δυνάμεθα νὰ παρρηρήσωμεν ἐν τῇ τάξει καὶ τῇ ἀρμονίᾳ τῆς φύσεως, ἣτις εἶνε ἡ ἐκδήλωσις τῆς θείας δυνάμεως. Ἐντεῦθεν ἔπεται, ὅτι ἡ δύναμις, δι' ἧς τὰ φυσικὰ πράγματα ὑφίστανται καὶ ὀρῶσι, μόνον ἡ αἰωνία τοῦ Θεοῦ δύναμις δύναται νὰ ᾔνη. Ἐπειδὴ δὲ ἡ δύναμις αὕτη εἶνε αὕτη τοῦ Θεοῦ ἡ δύναμις, εὐχερῶς δύναται νὰ κατανοηθῇ τί ἐστὶ φυσικὸν δίκαιον. Τουτέστιν, ἀφοῦ ὁ Θεὸς ἔχει δικαίωμα ἐπὶ πάντων τῶν πραγμάτων, τὸ δὲ δίκαιον τοῦτο εἶνε ἡ δύναμις αὐτοῦ, καθ' ὅσον αὕτη δύναται νὰ κατανοηθῇ ὡς ἀπολύτως ἐλευθέρᾳ, ἔπεται ὅτι ἕκαστον φυσικὸν πᾶν ἄντικρυ τούτου ἔχει δίκαιον, ὅσῃν καὶ δύναμιν ὑπάρξῃ καὶ ἐνεργείᾳ. Ἐντεῦθεν φυσικὸν δίκαιον εἶνε οἱ φυσικοὶ νόμοι, καθ' οὓς τὰ πάντα τελοῦνται, τοῦ-

τέστιν αὐτὴ τῆς φύσεως ἡ δύναμις, πᾶν δ' ὅ,τι πράττει ἕκαστ., ἄνθρωπος, πράττει αὐτὸ συνωδᾶ τοῖς νόμοις τῆς φύσεώς του, κατὰ τὸ ὑπέρτατον δίκαιον τῆς φύσεως, τοσοῦτον δὲ κέκτηται ἀπέναντι αὐτῆς δικαίωμα, ὅσον ἐπιτρέπει ἡ δύναμις του. Κατὰ τὸν ὑψιστον τοῦτον νόμον, ὅστις εἶνε νόμος τοῦ Θεοῦ, ὁ μέγας ἰχθύς εἶνε προωρισμένος νὰ καταδιώσκη τὸν μικρότερον, καθὼς τῆς δυνάμεως τῆς φύσεως οὔσης τοῦ δικαίου αὐτῆς, ὅ,περ εἶνε τὸ δίκαιον τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ πάντων τῶν πραγμάτων. Ἐπειδὴ δὲ ὑπέρτατος φυσικὸς νόμος εἶνε, ὅτι ἕκαστον πράγμα τείνει νὰ παραμένῃ ἐν τῇ φυσικῇ αὐτοῦ καταστάσει, καθ' ὅσον δύναται, καὶ χάριν ἑαυτοῦ, οὐχὶ δι' ἄλλου τινὸς χάριν, ἔπεται ἐκ τούτου, ὅτι ἕκαστον ἄτομον ἔχει τὸ δίκαιον τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐνεργείας, καθ' ὅσον εἶνε εἰς τοῦτο προωρισμένον ὑπὸ τῆς φύσεως.¹

Οὕτως ἡ δύναμις, ἡ ἐν τῇ φύσει ἐδράζουσα, εἶνε ἡ πρωτίστη ἀρχὴ τοῦ φυσικοῦ δικαίου, τὰ δὲ ὄρια τῆς δυνάμεως ταύτης εἶνε ἐπίσης καὶ τὰ ὄρια τοῦ δικαίου. Καὶ ἂν μὲν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἦτο τοιαύτη, ὥστε νὰ δύνανται νὰ ζῶσιν οἱ ἄνθρωποι κατὰ τὰ ἐπιτάγματα τοῦ λόγου, τότε τὸ φυσικὸν δίκαιον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἤθελεν ὀρίζεσθαι κατὰ τοὺς λογικοὺς κανόνας· ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι ἐλαύνονται μᾶλλον ὑπὸ τυφλῶν πόθων ἢ ὑπὸ τοῦ λόγου, ἐντεῦθεν δ' ὀφείλει ἡ φυσικὴ αὐτῶν δύναμις, εἴτε τὸ δίκαιον, νὰ ὀρίζηται οὐχὶ κατὰ τὸν λόγον, ἀλλὰ κατὰ πάντα πόθον, πρὸς ἐνεργεῖαν τείνοντα καὶ αὐτοσυντηρησίαν, οὔτοι δὲ οἱ μὴ ἀπὸ τοῦ λόγου ἀπορρέοντες πόθοι ὀδύνη μᾶλλον εἶνε δράσις· ἐπειδὴ δὲ πᾶσαι αἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου, εἴτε ἀπὸ τοῦ λόγου ἐκπηγάζουσαι καὶ αἱ μὴ, εἶνε ἐνεργεῖαι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὑποδεικνύουσι τὴν φυσικὴν δύναμιν, μεθ' ἧς ὁ ἄνθρωπος τείνει πρὸς τὴν συντήρησιν ἑαυτοῦ. Διότι ἕκαστος ἄνθρωπος, ὁ σοφὸς, ὅπως καὶ ὁ μωρὸς, εἶνε ἀπόσπασμα τῆς φύσεως πᾶν δ' ὅ,τι πράττει, πράττει κατὰ φυσικὴν δύναμιν, καθ' ὅσον αὐτὴ ἐκδηλοῦται διὰ τῆς φύσεως τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις, εἴτε ὑπὸ τοῦ λόγου, εἴτε ὑπὸ τῶν παθῶν ἐλαύνεται, πᾶν ὅ,τι πράττει, πράττει κατὰ τοὺς νόμους τῆς φύσεως, τουτέστι κατὰ τὸ δίκαιον αὐτῆς².

Ἐντεῦθεν ἔπεται, ὅτι τὸ φυσικὸν δίκαιον καὶ ἡ φυσικὴ τάξις, ὑφ' ἣν οἱ ἄνθρωποι γεννῶνται καὶ ζῶσιν, ἀπαγορεύουσι μόνον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον οὐδεὶς ἐπιθυμεῖ καὶ οὐδεὶς δύναται, διότι ἡ φύσις δὲν εἶνε ἐλευθέρᾳ ἀπὸ τῶν νόμων τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, οἵτινες σκοποῦσι μόνον τὴν πραγματικὴν ὠφέλειαν καὶ τὴν συντήρησιν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ περιλαμβάνει πλείστους ἄλλους νόμους, σχετιζομένους πρὸς τὴν αἰώνιαν τῆς φύσεως τάξιν, ἧς ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ ἐν μέρος μόνον, καὶ ἀπὸ τῆς ἀνάγκης τῆς ὁποίας ὀρίζεται ἐκάστου ἀτόμου ἡ ὑπαρξις καὶ ἡ δράσις. Ἄν λοιπὸν φαίνεται τι εἰς ἡμᾶς γελοῖον, ἄτοπον, ἢ κακὸν, τοῦτο προέρχεται ἐκ

¹ Tractat. polit. c II § 3, theol. polit, XVI.   ² Tr. pol. c II § 5, 6.

τοῦ ὅτι ἐν μέρει μόνον γινώσκωμεν τὰ κατ' αὐτὸ, καθὼ ἀγνοοῦντες τὴν τάξιν καὶ τὴν συνάρεικν τῆς ὅλης φύσεως, καὶ διότι ποθοῦμεν τὰ πάντα νὰ γίνωνται κατὰ τὰ ἐπιτάγματα τοῦ ἡμετέρου λόγου, ἐνῶ τὸ ὡς κακὸν ὑπὸ τοῦ λόγου ἐρμηνευθῆν, δὲν εἶνε τοιοῦτον, κρινόμενον οὐχὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς τάξεως καὶ τῶν νόμων τῆς καθόλου φύσεως, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀπόψεως μόνον τῶν νόμων τῆς ἰδίας ἡμῶν φύσεως.¹

Οὕτω μελετωμένης τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὡς φυσικοῦ καὶ λογικοῦ ὄντος, ὑποκειμένου εἰς τὰ ἔνστικτα τῆς αὐτοσυντηρησίας, ἀγόμεθα εἰς τὰ αὐτὰ συμπεράσματα τοῦ Λόβδτη περὶ τῆς πρώτης ἡμῶν καταστάσεως. Ἐν αὐτῇ οἱ ἄνθρωποι ἐλκύονται ὑπὸ διαφόρων, ἀντιθέτων παθῶν, καθὼ διαφόρους καὶ ἀντιθέτους ἔχοντες τάσεις. Ἐπειδὴ λοιπὸν οὗτοι (κατὰ μέγα μέρος) ἐκ φύσεως ὑπόκεινται εἰς τὰ πάθη ταῦτα, ἐκ φύσεως εἶνε πρὸς ἀλλήλους καὶ πολέμιοι, ἐντεῦθεν δ' ἐξέχομεν τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ φύτικὴ κατάστασις εἶνε κατάστασις ἐμπόλεμος, ἐν ᾗ ἡ φυσικὴ ἰσχὺς διεκδικεῖ καὶ ἀντιπροσωπεύει τὸ δίκαιον.

Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τῶν φυσικῶν νόμων, ὑρίσεται ἐπίσης καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἰδίων νόμων, οἵτινες εἶνε τοῦ ἰδίου αὐτοῦ λόγου οἱ νόμοι· οὐδεὶς δ' ἀμφισβάζει, ὅτι ἐπωφελέστερον εἶνε δι' αὐτὸν νὰ ζῆ κατὰ τοὺς νόμους καὶ τὰ ἐπιτάγματα τοῦ λόγου· ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶνε δυνατόν, ἐνόσω ἕκαστος κατ' ἀρέσκειαν πράττει τὰ πάντα, μεῖζον δ' ἔχουσι δίκαιον τὸ μῖσος καὶ ἡ ὀργή, ἢ ὁ λόγος. Τοῦτου ἕνεκα οἱ ἄνθρωποι, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἐμπολέμου ταύτης καταστάσεως, καὶ διὰ νὰ ζῶσιν ὅσον τὸ δυνατόν ἀσφαλῶς καὶ ἀγαθῶς, ὀφείλουσι νὰ συνέλθωσι καὶ νὰ ἐργασθῶσι πρὸς κοινὴν κτήσιν τοῦ δικαίου, ὅ,περ ἕκαστος κέκτηται ἐκ φύσεως, νὰ μὴ διευθύνωνται δὲ πλέον ὑπὸ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ ἀτόμου, ἀλλ' ὑπὸ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς βουλήσεως ὅλων. Ἄλλὰ τοῦτο ματαίως ἤθελε ζητηθῆ, ἂν οἱ ἄνθρωποι ἤθελον ν' ἀκολουθήσωσι τὰς ὀρμὰς τῶν ἐπιθυμιῶν των, διότι ἕκαστος τείνει διαφόρως κατὰ τοὺς νόμους τούτων· τούτου ἕνεκα ὄφειλον νὰ ὀρίσωσι σταθερῶς καὶ νὰ συμφωνήσωσιν, ὅπως διέπωσι τὰ πάντα κατὰ τὰ ἐπιτάγματα τοῦ λόγου, εἰς ἃν οὐδεὶς ὀρθοφρονῶν τολμᾷ ν' ἀντιστῆ, νὰ κατὰκλέτῃ δὲ τὴν ἐπιθυμίαν, καθ' ὅσον αὕτη ποθεῖ τι ἐπὶ βλάβῃ ἄλλου, εἰς οὐθέντι δὲ νὰ πράξωσιν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θέλουσι νὰ μὴ πράξῃ εἰς αὐτοὺς καὶ ὁ ἴδιος, νὰ ὑπερασπίζωνται δὲ τὸ δίκαιον τοῦ ἄλλου, ὅπως τὸ ἰδικόν των².

Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον σχηματίζεται ἡ κοινωνία, δύναται δ' ἐκάστη συνθήκη πιστῶς νὰ τηρηθῇ· ἂν· τουτέστιν ἕκαστος μεταδιβάλλει τὴν δύναμίν του εἰς τὴν κοινωνίαν, τηροῦσάν οὕτω τὸ ὑπέρτατον φυσικὸν δίκαιον ἐπὶ πάντων τῶν πραγμάτων, τουτέστι τὴν ὑπερτάτην κυριαρχίαν, ὀφείλει νὰ ὑπακούῃ εἰς αὐτὴν, εἴτε ἐξ ἐλευθέρας βουλήσεως, εἴτε ἐκ φύ-

¹ Tract. theol. Polit. XVI.   ² Tract. Theol. XVI.

βου πρὸ τῆς τιμωρίας. Τὸ δίκαιον τῆς τοιαύτης κοινωνίας καλεῖται δημοκρατία, ἐν ἣ ἀπαντες σιωπηλῶς εἴτε ρητῶς μεταβιβάζουσι τὸ ἑαυτῶν δίκαιον, ὡς καὶ πᾶσαν τὴν δύναμίν των, πρὸς κοινὴν ὑπεράσπισιν. Τοῦτο δὲ τὸ πολίτευμα εἶνε τὸ φυσικώτατον, ὡς πλησιέστατα κείμενον εἰς τὴν ἐλευθερίαν, ἣν ἐκάστῳ παρέχει ἡ φύσις. Διότι ἐν τῷ πολιτεύματι τοῦτῳ οὐδεὶς μεταβιβάζει τὸ φυσικὸν δίκαιόν του ἐπὶ τινὰ ἄλλον κατὰ τοιαύτον τρόπον, ὥστε οὐδέποτε νὰ ἐρωτηθῆ ἀκολούθως, ἀλλ' ἡ μεταβίβασις γίνεται εἰς τὴν πλειονότητα τῆς κοινωνίας, τῆς ὁποίας οὗτος ἀναπόσπαστον ἀποτελεῖ μέρος. Οὕτως ἀπαντες μένουσιν ἴσοι, ὅπως καὶ ἐν τῇ φυσικῇ καταστάσει.

Τὸ μεταβιβαζόμενον τοῦτο διὰ τῆς συνθήκης εἰς τὴν πολιτείαν δίκαιον εἶνε ἀπόλυτον. Ὁ ἔχων τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, εἴτε εἷς εἶνε οὗτος, εἴτε ὄλλοι, εἴτε πάντες, δικαιούται νὰ διατάσῃ κατ' ἀρέσκειαν, ὅστις δ' ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ὑπερασπίζηται ἑαυτὸν, ἐκουσίως εἴτε ἐξ ἀνάγκης μεταβιβάζων τὸ δίκαιόν του ἐπ' ἄλλον, οὗτος παρητήθη καθ' ὁλοκληρίαν τοῦ φυσικοῦ του δικαίου, ὑποχρεούμενος εἰς ἀπόλυτον ὑπακοήν, ἐν ὅσῳ τηροῦσιν ὁ βασιλεὺς, ἢ οἱ εὐγενεῖς, ἢ ὁ λαὸς τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, ἣτις ἀνετέθη αὐτοῖς, καὶ ἣτις ἦτο ἡ βᾶσις τῆς μεταβιβάσεως τοῦ δικαίου. ¹

Ἄλλ' ἡ πολιτεία, οὕτως ἀπόλυτον ἐξασκουσα κράτος ἐπὶ τῶν εἰς κοινωνίαν συνεργομένων ἀτόμων, καὶ διὰ συνθήκης μεταβιβαζόντων ἐπ' αὐτὴν τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, ἔχει καθήκοντα πρὸς ἐκείνους, παρ' ὧν ἡ ἀρχὴ αὐτὴ μετεβιβάσθη, οὐδ' εἶνε ὁ ἀδηφάγος ἐκεῖνος Λεβιάθαν τοῦ Χόββη, ὁ τείνων νὰ καταδράσῃ τὰ πάντα, καὶ ν' ἀπορροφήσῃ πᾶσαν ζωὴν, πᾶσαν ἰσχὺν καὶ πᾶσαν ἐνέργειαν τῆς κοινωνίας. α' Ὅτι διακρίνει τὴν πολιτικὴν μου τῆς τοῦ Χόββη, ἔγραφεν ὁ Σπινόζας, εἶνε ὅτι καὶ ἐν τῇ κοινωνικῇ καταστάσει διατηρῶ τὸ φυσικὸν δίκαιον, δὲν παραχωρῶ δὲ τοῦτο εἰς τὸν κυριάρχην ἐπὶ τῶν ὑπηκόων του, ἢ κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἰσχύος του. ² Οὕτως ἡ ἐλευθερία παρὰ τῷ Σπινόζα δὲν ἐκλείπει καθ' ὁλοκληρίαν διὰ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς πολιτείας. Ἀποστολὴ αὐτῆς δὲν εἶνε, ὅπως παρὰ τῷ Χόββη, ἡ ἐξοδος ἀπὸ τῆς ἐμπολέμου καταστάσεως καὶ ἡ πραγμάτωσις τῆς εἰρήνης, πλέον ταύτης μηδὲν ἄλλο δίκαιον δυναμένου νὰ διεκδικήσῃ τοῦ ἀνθρώπου τούναντίον, ἀποστολὴ τῆς πολιτείας εἶνε ἡ ἐξασφάλισις τῆς ἐλευθερίας, ἣς ὁ ἄνθρωπος ἀπῆλαυε καὶ ἐν τῇ φυσικῇ καταστάσει, ὡς πρωτίστου αὐτοῦ δικαίου, διότι τὸ δίκαιον τοῦτο δὲν ἀπόλλυται καὶ ἐν τῇ κοινωνικῇ καταστάσει διὰ τῆς μεταβιβάσεως τῶν φυσικῶν δικαίων ἐπὶ τρίτον. α' Ὁ τελευταῖος τῆς πολιτείας σκοπός, λέγει, εἶνε οὐχὶ ἡ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων δεσποτεία, ἢ συντήρησις αὐτῶν διὰ τοῦ φόβου, ἢ ὑποταγὴ αὐτῶν εἰς τὴν βούλησιν τῶν ἄλλων, ἀλλὰ τοῦ-

¹ Tr. theol. polit. XVI.   ² Epist. XIV.

ναντίον, ἢ ἐξασφάλιτις εἰς ἕκαστον νὰ ζῆ ἐν ἀσφαλείᾳ ὅσον τὸ δυνατόν, τουτέστι νὰ τηρῆ ἀθικτον τὸ φυσικὸν δίκαιον, καὶ ἄνευ ἰδίας βλάβης ἢ ἀλλοτρίας. Ἡ πολιτεία δὲν ἔχει σκοπὸν τὴν μεταμόρφωσιν τῶν ἀνθρώπων ἐκ λογικῶν ὄντων εἰς ζῶα ἢ εἰς αὐτόματα, ἀλλὰ τείνει νὰ κατορθώσῃ, ὅπως οἱ πολῖται ἐν ἀσφαλείᾳ ἀναπτύξωσι τὸ σῶμα αὐτῶν καὶ τὸ πνεῦμα, καὶ ἐλευθέρων τοῦ λογικοῦ αὐτῶν ποιήσωσι χρῆσιν· ὁ ἀληθὴς λοιπὸν τῆς πολιτείας σκοπὸς εἶνε ἡ ἐλευθερία. Δὲν εἶνε δυσχερὲς νὰ κατανοηθῆ ἡ ἐπίδρασις τοῦ τύπου ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅστις ὑπὸ τὸ ἐλεύθερον πολίτευμα τραφεῖς τῆς Ὀλλανδίας, ἠρέσκειτο ἀείποτε ν' αὐτοκαλῆται καλὸς δημοκρατικὸς πολίτης. Ὑπὸ τὸν νόμον τοῦτον τῆς ἐπίδρασεως τῆς κοινωνικῆς ἀτμοσφαιράς ἢ πολιτικῆς θεωρίας τοῦ Σπινόζα εἶνε ἡ ἐγγύησις καὶ ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐλευθερίας, ἐνῶ ὁ σκοπὸς τῆς πολιτείας τοῦ Χόββη, σκοπούσης μόνον τὴν εἰρήνην, μεταφράζεται εἰς δουλείαν. Ὁ Τάκιτος ἔλεγε περὶ τῆς πολιτικῆς τῶν Ρωμαίων, κατὰ τοὺς χρόνους τῶν αὐτοκρατόρων: *faciunt solitudinem, pacem appetunt*· παραπλησίως δ' ἐρωτᾷ καὶ ὁ Σπινόζας, ἂν ἡ εἰρήνη αὕτη τοῦ Χόββη δὲν εἶνε ἡ δουλεία, ἡ βαρβαρότης καὶ ἡ ἐρημία· καὶ τότε τί ἀθλιώτερον τῆς εἰρήνης; διότι ἡ εἰρήνη δὲν συνίσταται μόνον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ πολέμου, ἀλλ' ἐν τῇ ἐνώσει καὶ τῇ συμφωνίᾳ τῶν πνευμάτων.¹

Τὸ φυσικώτατον, τὸ ἀμέσως ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ συνειδήσεως προερχόμενον πολίτευμα εἶνε ἡ δημοκρατία, καθὼ μείζονα παρέχουσα ἐγγύησιν ἐλευθερίας, καὶ πλησιέστερον ἰσταμένη τῆς ἐλευθερίας, ἣν ἡ φύσις ἐκάστῳ παρέχει. Ἀλλ' ὅ,τι ἀποδοκιμάζει καθ' ὀλοκληρίαν καὶ μετὰ δυνάμειως στιγματίζει ὁ Σπινόζας, εἶνε ἡ μεταβίβασις τῆς ἀρχῆς εἰς ἓνα μόνον, ἢ μοναρχίαν. Εἶνε πλάνη, λέγει, τὸ νομίζειν, ὅτι εἷς μόνος κατέχει τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, διότι τὸ δίκαιον ὀρίζεται κατὰ τὴν δύναμιν, ἡ δὲ δύναμις ἐνὸς μόνου ἀνθρώπου εἶνε δυσανάλογος πρὸς τοιοῦτον βάρος. Ἄν λοιπὸν ὁ λαὸς ἐξελέξατο βασιλέα, συμβαίνει ὥστε οὗτος νὰ περισκοπῆ, ζητῶν στρατηγοὺς ἢ συμβούλους, ἢ φίλους, εἰς οὓς ἐμπιστεύεται τὴν εὐδαιμονίαν ἑαυτοῦ καὶ πάντων. Τούτου ἕνεκα τὸ πολιτικὸν καθεστὸς, τὸ ὁποῖον ὡς ἀπόλυτον μοναρχικὸν θεωρεῖται παρὰ πολλῶν, εἶνε ἀριστοκρατικὸν πράγματι, ὃ, περ δὲν καταφαίνεται μὲν, ἀλλ' εἶνε τοιοῦτον ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ ἐντεῦθεν ὑφίσταται χεῖρον, ἂν δὲ ὁ βασιλεὺς εἶνε παῖς ἢ ἀσθενὴς τὴν φύσιν, κατὰ χάριν εἶνε βασιλεὺς, διότι τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν κατέχουσι πράγματι οἱ φροντίζοντες περὶ τῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων, εἴτε ἰστάμενοι πλησιέστατα τοῦ βασιλέως· ἐπὶ παραδείγματι, ἂν ὁ βασιλεὺς εἶνε ἑκδοτος εἰς τὴν ἡδονὴν, ἢ διεύθυνσις πασῶν τῶν ὑποθέσεων εἶνε ἀφειμένη εἰς τὴν ἀρέσκειαν τῶν ἑταίρων ἢ τῶν προαγωγῶν.²

¹ Tract. theol. polit. XX.   ² Tract. polit. VI § 5.

Ψυχὴ τῆς πολιτείας εἶνε τὸ δίκαιον· ἀλλὰ τὸ δίκαιον ταῦτο δὲν δύναται νὰ πραγματοῦθῃ ἐν πολιτικῇ κοινότητι ἢ διὰ πολιτικῆς ἀρχῆς, δυναμένης ν' ἀντιπροσωπεύσῃ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὸ δίκαιον πάντων τῶν εἰς κοινότητα συνερχομένων, καὶ ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν μετὰ τῆς ἐλευθερίας. Τὸ ζήτημα τοῦτο, ἐπὶ εἶνα ἢ κυριαρχία, ἀπησχόλησε πάντοτε τοὺς κύκλους τῆς ἐπιστήμης. Ὁ Κρόθης, ἀπὸ ἐμπολέμου φυσικῆς καταστάσεως δημιουργῶν τὴν πολιτείαν, χάριν τῆς τάξεως ὤρισεν ὡς τὸ καλλίστον τῶν πολιτευμάτων τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν, τοῦναντίον δ' ὁ Σπινόζας, εἰ καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς δημιουργῶν τὴν κοινότητα, ἔδωκε τὸ γέρας τῶν πρωτείων εἰς τὴν δημοκρατίαν, ὡς τὴν κατ' ἐξοχὴν δυναμένην ν' ἀντιπροσωπεύσῃ τὸ καθολικὸν τῶν πολιτῶν δίκαιον. Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς δημοκρατίας, ὁ Σπινόζας φρονεῖ ὅτι δύναται νὰ ὑπάρξῃ καὶ τις καλῶς διοργανωμένη μοναρχία, ἐν ἣ ὅτε ὁ βασιλεὺς νὰ ᾔηνε τοσοῦτον ἀπόλυτος, οὔτε ἡ θέσις τῶν πολιτῶν τοσοῦτον ἐλεεινὴ, ἐνεκα τῆς εἰς ἐνα μεταβάσεως τῆς ἐξουσίας· συγκεκαρσμένη μοναρχία δύναται νὰ ἐξατφικλίσῃ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ βασιλείου. Τοῦτο δὲ τὸ μοναρχικὸν καθεστὸς ἀναπτύσσει διὰ μικρῶν ὡς τὸν μέσον ὅρον μεταξύ δύο ἐπικινδύνων ἀκροτήτων, ἀνεκμνηστικῶν ὑπὸ πολλὰς σχέσεις τὴν πολιτείαν τοῦ Ἰσραήλ, ὑποστᾶσαν μόνον τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας.

Ἐν τῇ μοναρχικῇ ταύτῃ πολιτείᾳ περιλαμβάνονται μίαι ἢ πλείους πόλεις, καλῶς ὠχυρωμέναι, ὧν οἱ κάτοικοι ἀπολαύουσι τῶν αὐτῶν πολιτικῶν δικαίων, εἴτε ἐντὸς, εἴτε ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ἐνεκα τῆς γεωργίας· ἐκάστη πόλις πρέπει νὰ ἔχῃ ὠρισμένον ἀριθμὸν πολιτῶν, ἀν δὲ δὲν δύναται νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν ὅρον τοῦτον, ὀφείλει νὰ περιληφθῇ εἰς τὴν ἐπιχράτειαν. Μόνον οἱ πολῖται δικαιοῦνται νὰ στρατεύωσι καὶ εἶνε ὑποχρεωμένοι πρὸς τοῦτο, ἀπόλλυτι δὲ τὸ πολιτικὸν του δικαιώμα ὃ μὴ διδασθῆι τὰ τῆς στρατιωτικῆς τέχνης. Ἀπαντες οἱ πολῖται διακροῦνται εἰς φυλάς, ἐχούσας ἴδιον ὄνομα καὶ σημεῖον· ἡ χώρα, εἰ δυνατὸν δὲ καὶ αἱ οἰκίαι, ἀνήκουσιν εἰς τὸν κάτοχον τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, ἐνοικιάζοντα αὐτὴν τοῖς κατοικοῖς ἐπὶ ἐτησίᾳ φόρῳ· ἐκ τοῦ φόρου δὲ τούτου μέρος διατίθεται πρὸς φρούρησιν τῶν πόλεων καὶ πρὸς τὰς οἰκιακὰς ἀνάγκας τοῦ βασιλείου. Ἄν ὁ βασιλεὺς ἐκλέγεται ἐκ τινος τῶν φυλῶν, οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ ἀνήκουσιν εἰς τὴν εὐγένειαν, ὀφείλουσι δὲ οἱ ἄρρενες συγγενεῖς αὐτοῦ νὰ μὴ νυμφευθῶσιν, ἄλλως, ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, τὰ τέκνα αὐτῶν εἶνε ἄνομα, οὔτοι δὲ μένουσι πάσης τιμῆς ἀποκεκλεισμένοι. Περὶ τὸν βασιλέα σχηματίζεται συμβούλιον, ἐκλεγομένων τῶν μελῶν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐπὶ τρία, τέσσαρα, ἢ πάντε ἔτη, ἐνδὸς τοῦλάχιστον ἑξ ἐκάστης φυλῆς, πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν νόμων, ἀνευ δὲ προηγουμένης γνώμης τοῦ συμβουλίου εἰς οὐδεμίαν δύναται ὁ βασιλεὺς νὰ προῖῃ ἀπό-

φακιν. Οἱ πολῖται μόνον δι' αὐτοῦ δύνανται νὰ λάβωσιν εἴσοδον παρὰ τῷ βασιλεῖ, εἰς αὐτὸ δὲ παραδίδονται πᾶσαι αἱ πρὸς αὐτὸν ἀναφοραὶ καὶ αἰτήσεις· μόνον διὰ τῆς μεσολαβήσεως αὐτοῦ οἱ πρεσβευταὶ τῶν ξένων χωρῶν δύνανται νὰ τύχωσιν ἀκροάσεως παρὰ τῷ βασιλεῖ, ἢ δὲ ἀνατροφή τῶν βασιλικῶν τέχνων εἶνε ἀνατεθειμένη εἰς τὸ συμβούλιον τοῦτο. Μόνον παρόντων πάντων τῶν μελῶν τοῦ συμβουλίου δύναται τοῦτο νὰ προβῇ εἰς τινὰ ἀπόφασιν· ἂν δὲ τι ἐξ αὐτῶν ἀσθενοῦν, κωλύεται πρέπει νὰ σταλῇ ἕτερον ἐξ ἧς τοῦτο φυλῆς· ὅπως ἐπίσης ὑπάρχη ἰσότης μεταξὺ τῶν φυλῶν, ἐκάστη τούτων κατὰ σειράν δι' ἑνὸς τῶν μελῶν αὐτῆς προίσταται τῶν συνεδριάσεων.¹

Ἔτερον ἐπίσης συμβούλιον ἀποτελεῖται ἐκ νομομαθῶν πρὸς διαχείρισιν τῆς δικαιοσύνης. Οἱ νομομαθεῖς οὗτοι, οἱ κριταὶ, αἰρετοὶ, εἰς ἐξ ἐκάστης φυλῆς, ἀλλ' οὐχὶ ἰσότητες, εἰ τὸν ἀριθμὸν, ἢ τοῦλάχιστον 51, πρέπει νὰ συνεπλήρωσάν ἤδη τὸ τεσσαρακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας. Πᾶσα συνεδρίασις καὶ ἐν τῷ δικαστικῷ τούτῳ συμβουλίῳ πρέπει νὰ τελεῖται ἐπὶ παρουσίᾳ πάντων τῶν δικαστῶν, ἐλλείποντος δ' ἑνὸς ἕνεκα ἀσθενείας, ἐκλέγεται τις ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ διὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα, ἢ δὲ ψηφοφορία γίνεται οὐχὶ δημοσία, ἀλλὰ μυστικῇ καὶ διὰ λευκῶν ἢ μαύρων σφαιριδίων. Τὰ εἰσοδήματα τῶν μελῶν ἀμφοτέρων τῶν συμβουλίων ἀποτελοῦνται ἐκ τῆς παρουσίας τῶν εἰς θάνατον καταδικασθέντων καὶ ἐκ τῶν χρηματικῶν ποινῶν· ὑπὸ τὰ συμβούλια δὲ ταῦτα, ἐν ἐκάστη πόλει, ἰστανται ἕτερα, τῶν ὁποίων τὰ μέλη δὲν ἐκλέγονται ἐφ' ὄρου ζωῆς. Ὁ στρατὸς δὲν μισθοῦται ἐν εἰρήνῃ, ἐν πολέμῳ δὲ λαμβάνουσι μισθὸν μόνον οἱ ἀποζῶντες ἐκ τῆς καθημερινῆς ἐργασίας· ὁ πόλεμος γίνεται μόνον χάριν τῆς εἰρήνης, μετὰ τὸ πέρας δ' αὐτοῦ ἀφίενται τὰ ὅπλα. Ἡ βασιλικὴ ἐξουσία εἶνε ἀδιανέμητος, μόνον τοῦ πρεσβυτέρου κληρονομοῦντος· ἂν δ' ὁ βασιλεὺς ἀποθάνῃ ἄνευ ἀρρενοῦ διαδόχου, διαδέχεται αὐτὸν ὁ πλησιέστατος ἐξ αἵματος συγγενῆς, ἐκτὸς ἂν οὗτος ἐνυμφεύθῃ ξένην καὶ δὲν θέλει νὰ διαζευχθῇ ἀπ' αὐτῆς. Οὐδεμίαν ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖται ἀνακλώμασι τῆς πολιτείας, οὐδεὶς δὲ νόμος ἐκδίδεται περὶ θεησκευτικῆς τινὸς γνώμης, ἐκτὸς ἂν αὕτη ἔχει ἀνατρεπτικὸν χαρακτῆρα κατὰ τῶν θεμελίων τῆς πολιτείας· οἱ ἔχοντες ἐλευθέρην ἐκκλησιαστικὴν ἐξάσκησιν οἰκοδομοῦσιν ἰδίαν ἐκκλησίαν².

Ἡ ἰδιοκτησία τῆς πολιτείας εἶνε τὸ μὲν συνέπεια τοῦ πανθειστικοῦ πνεύματος τοῦ φιλοσόφου, τείνοντος εἰς καταστροφήν τῆς ἀτομικότητος καὶ παντὸς αὐτῆς δικαίου, τὸ δὲ ἀντιγραφή τοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἰσχύοντος δικαίου τῆς ἰδιοκτησίας, καθ' ἃ πᾶσα ἡ γῆ βασιλική, ἤκιστα δὲ βασιίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἰσότητος, ὡς φρονεῖ ὁ Μῶρος, ὁ Ρουτσῶ καὶ οἱ νεώτεροι μεταρρυθμισταὶ τῆς ἰδιοκτησίας· ὡσαύτως ὁ θεσμὸς τῆς

¹ Tract. polit. VI, VII.   ² Tract. polit. VII.

βασιλείας, οὐχὶ καθ' ὁλοκληρίαν ἀπολύτου καὶ ἐχούσης τὸ κύρος αὐτῆς ἐπὶ τοῦ θείου δικαίου, ὡς ἐν ταῖς πολιτείαις τῆς Ἀνατολῆς καὶ κατὰ τὴν χρόνον ἐκεῖνον τῆς Εὐρώπης, ἀλλ' ἐπὶ τῆς περιορισμένης μοναρχικῆς ἐξουσίας τῆς Ἰουδαϊκῆς πολιτείας, ἀπορροσούσης ἀπὸ τῆς ἐκλογῆς τοῦ λαοῦ. Ἡ πολιτεία αὕτη δὲν εἶνε κατακτητικὴ σκοπὸς αὐτῆς εἶνε ἡ συντήρησις, ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ εἰρήνη, αἱ τάξεις ἡρέμου ἀγροτικοῦ βίου, ἡ αἱ πολεμικαὶ ὁρμαὶ τῆς κατακτήσεως· ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ διαχείρισις αὐτῆς, ἡ ἐκλογὴ τῶν δικαστῶν, ἀναμιμνήσκουσιν ἐπίσης τοὺς κριτὰς τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, ἀλλ' οὐχ ἦττον ἐκ πρώτης ὄψεως δύναται νὰ καταδειχθῇ τὸ πνεῦμα τῆς θετῆς πατρίδος τοῦ φιλοσόφου, τῶν ἐλευθέρων αὐτῆς τάξεων καὶ τῆς ἐν αὐτῇ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὑφισταμένης πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς αὐτονομίας. Ἡ ἐλευθερία τότε ἐν Εὐρώπῃ ἦτο ἔτι ἀμφίβολον πολιτικὸν δόγμα, καὶ μόνον ἐν Ὀλλανδίᾳ εἶχεν ἀναγνωρισθῆ ἐπισήμως, ὑπὲρ αὐτοῦ δὲ ὁ Σπινόζας ἐγείρει τὴν φωνὴν του μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος. « Ἄς παρδεχθῶμεν, λέγει, ὅτι εἶνε δυνατόν νὰ καταπνιγῇ ἡ ἐλευθερία τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ ἐπιβληθῇ αὐτοῖς ὁ ζυγὸς, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ ἀρθρώσωσι λέξεις τινὰς, ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ κυριάρχου, οὐδέποτε βεβαίως θὰ ἐμποδισθῶσι νὰ σκέπτονται ἐλευθέρως. Τί θὰ ἐπακολουθήσῃ λοιπὸν ἐκ τούτου ; Οἱ ἄνθρωποι θὰ σκεφθῶσι κατὰ τινὰ τρόπον, θὰ λαλήσωσι κατ' ἄλλον, κατὰ συνέπειαν ἢ κατὰ καλὴν πίστιν, τοσοῦτον ἀνεγκλίαια ἀρετὴ διὰ τὴν πολιτείαν, θὰ διαφθαρή, ἢ δὲ τοσοῦτον ἀποτρόπαιος κολακεία καὶ ἡ ἀπιστία θὰ τιμηθῶσι, σύρουσαι μεθ' ἑαυτῶν τὴν πτώσιν ἀπιστῶν τῶν ἀγαθῶν καὶ ἰερῶν ἔξεων... Καὶ τί ὀλεθριώτερον διὰ τινὰ πολιτείαν, ἢ ἡ ἐξορία ἐντίμων πολιτῶν, ὡς ἀτίμων, διότι δὲν ἔχουσι τὰς γνώμας τοῦ πλήθους καὶ ἀγνοοῦσι τὴν τέχνην τῆς ὑποκρίσεως, τί ἀποτροπαιώτερον νὰ μεταχειρίζηται τις ὡς ἐχθροὺς καὶ νὰ φονεύῃ ἀνθρώπους, μηδὲν ἕτερον διαπραχάντας ἔγκλημα, ἢ ὅτι ἀνεξαρτήτως ἐσκέφθησαν ; Ἄν τὸ δικαίωμα τῆς πολιτείας περιορίζετο νὰ κολάζῃ τὰς πράξεις, μὴ τιμωροῦσα τοὺς λόγους, αἱ συζητήσεις δὲν θὰ μετετρέποντο συνηθέστατα εἰς στάσεις ; »¹

Μολονότι τὸ ἀνωτέρω ὑποδειχθέν ἰδεῶδες συγκεκριασμένης μοναρχικῆς πολιτείας νομίζει ὁ Σπινόζας ἐν τῶν λυσιτελεστάτων πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς τάξεως καὶ τῆς ἐλευθερίας, δὲν περιορίζεται εἰς τοῦτο καὶ μόνον ἐν τῷ Πολιτικῷ αὐτοῦ. Οὕτω ρίπτει τὸ διάγραμμα ἀριστοκρατικοῦ πολιτεύματος καὶ ἑτέρου δημοκρατικοῦ, τοῦ κατ' αὐτὸν τελειοτάτου τῶν πολιτευμάτων, ἡμιτελοῦς δυστυχῶς ἐναπομείναντος, τοῦ θανάτου καταλαβόντος πρὸ τῆς ὥρας τὸν φιλόσοφον. Ὁ ὀργανισμὸς καὶ τῶν δύο τούτων πολιτειακῶν εἰδῶν βασίζεται ἐπὶ τῶν αὐτῶν κατὰ τὸ μέλλον καὶ ἦττον ἀρχῶν, ἐφ' ὧν καὶ τὸ προηγούμενον μοναρχικόν, ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς, ἐπὶ τῆς

1) Tract. Polit. VIII.

ἀνεξαρτησίας, τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, μολονότι ἡ ἐκκλησία κηρύττεται πολιτικὸν καθεστὸς, αὐτὴ δὲ ἡ πολιτεία διὰ τῆς γερουσίας φροντίζει περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων, ἀπὸ τοῦ λαοῦ ἐκλέγουσα τοὺς ἀναγκαιοῦντας ὑπαλλήλους· ὑπάρχουσι νόμοι ἐπίσης κατὰ τῆς πολυτελείας, ἧτις μαλακύνει τὰ ἦθη καὶ συντελεῖ εἰς τὴν κατὰπτωσιν τῶν πόλεων. Τὸ ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα εἶνε πολλῶ ἀσθεστερότερον τοῦ μοναρχικοῦ, ἐκτὸς ὅταν διὰ καταλλήλων θεσμῶν ἢ ἀπόλυτος δύναμις τῆς ἀριστοκρατίας μειοῦται διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ λαοῦ καὶ τῆς συμμετοχῆς αὐτοῦ ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν ἀρχόντων.

Ἐπεκρίθη ἡ πολιτεία τοῦ Σπινόζα, ὅπως καὶ ἡ τοῦ Χόββη, ὅτι εἶνε ἡ ἐν τῇ κοινωνίᾳ καθιέρωσις τοῦ δεσποτισμοῦ τῆς πολιτείας, ἔξω τῆς ὁποίας οὐδὲν ὑφίσταται, καὶ ἐν τῇ ἀδηφάγῳ τῆς ὁποίας γαστρὶ πᾶς θεσμὸς καὶ πᾶσα πολιτικὴ τάξις καταδιβρώσκειται καὶ ἀπορροφᾶται. Ἡ ἀνάλυσις τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ θεωρίας ἐξάγει τὰ ἀντίθετα συμπεράσματα. Ὁ Σπινόζας δὲν μεταδιβάλλει διὰ τῆς συνθήκης εἰς τὴν πολιτείαν ἀπολύτως τὰ δικαιώματα, τὰ ὑφιστάμενα ἐν τῇ φυσικῇ τῶν ἀνθρώπων καταστάσει. Τὸ ἄτομον δὲν ἀπορροφᾶται ἐν τῇ προσωπικότητι τῆς πολιτείας, δὲν καταπατεῖται ὑπὸ τοῦ ὄγκου αὐτῆς, τούναντίον δὲ παρέχονται ἐγγύς ἐξασφαλίσεως κατὰ πάσης πολιτικῆς παντοδυναμίας· ἡ κυβέρνησις δὲν εἶνε ἀπόλυτος, ἀνεύθυνος ἀρχὼν, εἰς οὐδένα ὑπέχουσα εὐθύνας τῶν πράξεών της, ὡς παρὰ τῷ φιλοσόφῳ τοῦ Μαλμεσβουρύ· ὁ δὲ λαὸς λαμβάνει μέρος εἰς αὐτὴν διὰ τῆς ἐκ τῶν κόλπων τοῦ ἐκλογῆς τῶν ἀρχόντων. Ἄλλ' ἐπίσης ἡ πολιτικὴ θεωρία τοῦ Ὀλλανδοῦ πολίτου δὲν εἶνε ἡ ἐπαναστατικὴ ἐκείνη τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης, ἧτις μετ' ὀλίγον ἔρχεται ν' ἀνατρέψῃ τὰ πάντα διὰ τοῦ πολίτου τῆς Γενεύης, καὶ ἧτις, σχηματίζουσα ἐπίσης τὴν πολιτείαν διὰ συμβάσεως, καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦ διὰ τῆς ἐλευθέρως ἐκάστοτε βουλήσεως ἀνασχηματισμοῦ αὐτῆς, μηδέποτε λαμβανούσης ὀριστικὸν τύπον, ἀλλ' αἰείποτε ὑποκειμένης εἰς τὰς ἰδιοτροπίας ἀστάτου πλήθους, ἀξιοῦντος νὰ μετασχηματίζῃ τὴν κοινωνίαν κατὰ τὰς στιγμιαίας αὐτοῦ ἐμπνεύσεις. Οὕτω μεταξὺ τῆς θεωρίας τοῦ Χόββη, προαγούσης τὸν δεσποτισμὸν τοῦ ἀρχοντος, καὶ τῆς θεωρίας τοῦ Ρουσσώ, ἐχούσης συμπέρασμα τὸν δεσποτισμὸν τῶν ὀμάδων καὶ ὑποθαλαπούσης τὴν ἐπανάστασιν, ἡ θεωρία τοῦ Σπινόζα τηρεῖ τὸν μέσον ὄρον. Ἀληθῶς ἡ πολιτεία δὲν εἶνε τυρλὴ καὶ ἀσθεστερὸς δύναμις, ἀλλ' ὁ θρίαμβος τοῦ λόγου, ἡ νίκη τοῦ πνεύματος κατὰ τῆς φύσεως, ὁ διηνεκῆς τῶν ὁποίων ἀνταγωνισμὸς εἶνε ἡ καθιέρωσις τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος καὶ ἐλευθερίας ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ.